

Författare och kritiker

Debatten om litteraturkritik på Fritt Forum häromdagen och de följande intervjuerna i Dagens Nyheter tar upp en rad gamla och ändå ständigt nya frågor. Hur skriver våra kritiker i jämförelse med utlandet, hur bör de skriva, hur skall hela recensionsväsendet ordnas? Låt oss stanna vid några av de framförda synpunkterna och söka i någon mån hyfsa ekvationen.

Det har sagts att det litterära klimatet är kärvt i Sverige, att kritikerna är hårda. Den som några år följt med recensionerna i en del svenska och utländska publikationer kan inte gärna gå med på det omdömet. Intrycket — något mer än ett allmänt intryck kan knappast redovisas — är snarast det motsatta. Frukatan för att avskräcka nybörjare som möjligen kan ha någon talang tycks vara stor både hos förläggarna och kritikerna; de anmälningar som finner ett löfte för framtiden även i det obetydliga och onjubarbara är talrika. Geniförklaringarna lär hos oss vara relativt vanliga; till den svenska kritikens svagheter hör väl de många recensioner i vilka anmeldaren söker efter tillräckligt våldsamma uttryck för sin beundran. Under denna höst har åtminstone ett tjugotal böcker hos flera recensenter framkallat dylika utbrott. Vi har haft kritiker hos vilka man trott sig spåra systematisk illvilja och glädje att göra ned, men för närvarande arbetar ingen i denna ruskiga och roande genre.

Kritikerna får inte skriva för reklamen, heter det. Men hur skulle de kunna undgå att tänka på den? Är man förtjust i en bok, vill man att den skall läsas och formulerar en eller ett par satser som kan bli gott underlag för annonser; det är en självfallen konsekvens av medvetenheten om hur det går till. Kritikerna skall inte sätta betyg, sägs det också. Men vad innebär ett val mellan omdömen annat än en något invecklad betygsättning, och meningen är väl dock att förmedla kritikerns omdöme till läsaren. Kritikerna skall inte räskälla, är en tredje fingervisning. Ordet skall är ju otrevligt, men när man finner en bok dålig eller oläslig bör det sägas ifrån — denna Viveka Heymans sats tycks de flesta kritiker dess bättre ännu hålla på. "Hur utomordentligt mycket tråkigare skulle inte kultursidorna i pressen bli om alla dess skribenter bemödade sig om att lägga band på varje spontan ilska eller irritation, för att i stället meddela sina kommentarer under en mask av högaktningfull älskvärdhet" (Ake Lindström).

Knut Jaensson förklarar att recensioner inte bör skrivas av vänner eller ovänner. Naturligtvis har han rätt i att detta är eftersträvansvärt. Men det är, om vänskap och ovänskap tas i vardaglig, vid betydelse, ett ouppnåeligt ideal. I vårt lilla land känner de flesta kritiker och författare många, kanske flertalet, av sina kolleger på samma plan och inom samma arbetsområde; det är folk med temperament, och efter några sammanträffanden kan utpräglat sympati eller antipati uppstå. För övrigt är en enda recension tillräcklig för att framkalla vänskap eller ovänskap. Berömmet liksom kritiken blir ett band mellan anmeldaren och författaren — men det går inte att anskaffa ständigt nya recensenter. Att avgöra vem som skall skriva om en bok är teoretiskt ett nästan olösligt problem; inte närmare vänskap eller aggressiv ovänskap är en tes som kan godtas, men bör anmeldaren arbeta på samma område, bör han ofta skriva om samma författare, bör han anses diskvalificerad därför att han förut berömt starkt eller angripit häftigt — på dessa punkter kan skilda svar gott försvaras.

Måhända görs i vår press för stor skillnad mellan de berömda och de föga kända. Det finns en konvention enligt vilken ett ständigt större antal stjärnförfattare skall recenseras på dagen och få inemot två spalter; nybörjare och mindre storheter får vänta längre och får snävare utrymme. Här händer

stelheten och korrektheten gå väl långt, och följden blir — i förening med tendensen att berömma de berömda även då de misslyckats — en eftersläpning, en generell konservatism. Några författare förblir storheter i recensionerna länge sedan de upphört att vara det; andra får vänta bra länge på platsen i solen.

Margit Abenius tar upp tanken att tidningarna inte skulle skriva om böcker — böcker av kända författare — på en och samma dag. Det är emellertid, som Olof Lagercrantz framhöll för några veckor sedan, en omöjlig idé. De allra flesta läser bara en tidning; en tidning kan redan därför inte underlåta att genast ta upp böcker som väcker stort intresse — det vore att komma efter de andra med en viktig nyhet. Däremot vore det bra om betydande böcker, såsom Margit Abenius föreslår, kunde behandlas mer än en gång, kanske också från helt olika synpunkter. I regel söker recensenterna främst bestämma det konstnärliga värdet — vad detta vaga begrepp innebär går det inte att här diskutera — medan exempelvis den ideologiska, politiska och religiösa bakgrunden och det sociala verklighetsunderlaget inte närmare berörs. Det vore roligt om tidningarna hade särskilda artiklar om låt oss säga idéerna i Eyvind Johnsons eller Graham Greenes böcker i höst eller om det Norrland som skildras av Sara Lidman och Lars Ahlin. På den vägen skulle Margit Abenius krav på fortlöpande debatt kring märkliga böcker bli tillgodosett. Litteraturkritiken kan inte utföra den sovring som hör den historiska överblickens till, men den kan mer än nu sker egga läsarna att stanna vid de stora bök-